

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 4-5

Fylke: Bustrund

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Sal

Emne: Vaksbaring

Bygdelag: Nordbyggdarn

Oppskr. av: Asla Kirke delen

Gard: Kirke delen

(adresse): Lovd

G.nr. 64 Br.nr. 3-4-6

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. JA

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

a. nr. 5. Vaksbaring. Her i bygdi hadde dei vanleg vatn antil paa kvar gard ell. i allfall nær ved; men ut paa vakeren vart det mange stadar for lik, og so laut dei køyre, dra, skure ell. bara vatn paa dei gardarne, der det var nok, av det, der midt i bygdi var det især paa too stadar, det var sikkerst vatn. Det var en brunn midt i garden her i Kirkjedeld, der 4 gardar fekk vatn. Lidt lenger nord var en ild (Lappelodd), der 4 andre gardar toke vatn. Men dei laut daa passe paa baade not og dag so ikkje noko vatn rann bort. Kvisten paa vakeren brukte dei aa løysa ut bølgen kvar dag, so dei fekk drikke. Dei auste daa vatn i byttor ved brunnen, ell det var olde dei drak av.

Spør 1. Vakselen har vist ikkje vori mykje i bruk her, so vidt eg har høyrte. Men eg har daa sett slike. Det var den typen, med eit korrer, som laag paa baar, aler og som hadde ei utholning for halsen. Fendarne av korrer var eit ell. vierleksejer, med korr i enderne til aa henge vattbyttorne i.

Det var helst lagga bytyttor (vaksþann) me hadde til aa bera vatn i, antil di hadde vaksðek ell di bar di til. Byttorni tok so ein, 2-8 ltr. og hadde eit "har" aa bera etter antil av tré ell rundt jern. Slíke vaksbyttor var nok í bruk hér etter me fekk sinkþann og so, til skring 1900 ell vel dit.

Sp. 2. Det kjerald (ut) som var mest brukt til aa hente vatn i var vaksáar (ein) ei lagga bytte med tvo öyru som tok umlag 40 ltr. Til aa bera den med brukte me saarstong (ei). Det var ei sterk björkestong umlag 2. mtr. lang, med eit tvvertre þaa midtin, som var festa til stongi med tvo jernhempor. Det var hol i saaröyru til aa slíklea tvvertret i. Holi maatte vara so store, at ein fekk fin-grarne igjennom naar di skulde lyfte saarn. Det maatte altsó vara tvo til aa bera vaksáarin. Di tok daa i kvar sin ende av stangi aa lyfte den upp þaa öskli. Aa bera vatn slíke var no helst þerre þaa faam mark.

Sp. 3. Var det snö, so drog ell skurde di saarn. Drog di vatne, laut di ha vaksþjaalki (ein). Den var slík: Di tok tvo stutte sniar og tvo tvvertre og hadde so langt fraa kvarandre at det vart passe rumm að saarn, bara so i 4 þinnar, gjönom baade tvvertret og snien. Þinnarne maatte vara ein 4-5 tummar over tvvertret, so saarn stod stött millom þinnarne. So var det vegand i brettun, di di hadde þjaalkuband i. Bandu var oftast av vaxelíkþjer. Det maatte helst vara tvo so ein drog og ein skurde.

WU

Men mest vart vatsstjier (ei) bruket. Den var slak;
 Dei tok ein liten björkemai umlag 1 mtr. lang aa
 bara i ein pinne so langt fram paa stjien, at
 saaren fekk rum bak anfor, slo so paa ei smal
 fjöl til aa setja saaren paa. I bretta paa stjien
 hadde dei gjerne eit band og under hadde
 dei ofta ei jernstang so stju glid lettare. Den
 som var etter vatn gjekk etter aa heldt i öyro
 paa saare aa skuvde og balanserte saaren.
 Naar det hövde, so var det gjerne med ein av
 borni aa drog. Like vatsstjier er i bruk her
 enno, om det höver so, at dei lyt etter vatn
 ell det er eitkvart anna dei lyt flytja.
 Var brunnen djup laut dei ha ei liti bytte
 (kolle) med langt skaft paa (auskolle) til aa
 ause vatn uppe i saaren. Dei tok gjerne lidt
 land snö aa la oppaa vatne, naar di hadde
 aust saaren full, so det ikke skvalpa utover.
 Var det övert djupe brunnar laga di skundom
 "vatsvinde" (ei) til aa ause opp vatnet med.
 Dei sette daa med ein sterk stolpe eit stykke
 fraa brunnen aa hogde ei klauv i övre endan.
 Upp i den klauvi la di so ei lang stang
 med ein jernbolt gjennom klauvi og stongi.
 Stongi maatte vara tung i ein ende og lett i
 den andre. I den litte endan hadde dei daa ei
 kroose ell eit kammetog og i endan paa det
 hakeba dei vatsbytta. So drog di i toget til bytta
 kom med og vart fylt med vatn og det var
 daa lett aa dra opp vatsbytta, naar stongi husa
 den opp. I seinare tid laga di eit anna spid.
 Dei sette med ein stolpe paa kvar side av brun-
 nen, la ein rund bun med ei dövir i ein ende

uppaan Stolparne. So fests du ei krossi i bummun
 so lang, som bummun var djup, drog so bummun
 rundt aa hisoa, paa den maaten vatspantut app.
 Ja, ditte var i gamle dagar.

Sp. 4. Til aa dra ell bara vatn laut du nok som
 oftast kjaalpaast aat, men jamnaast vart det
 nok kona ell borni. Vatne aat fjoeset laut no
 keararne vara med isar um det var langt
 etter di ell paa dei stader, der du laut kjoera
 vatne. Um vaarin naar snoen var reist aa
 du maatte bera vatn, laut nok keararne vara
 med. Summe stader rende du fram vatnet i
 „Lakjor“ (ei) um vaarin. Lakjorne var slik: Du
 hogde fine, granne gran ell farutre aa kjoerde
 du paa isagen. So hogde du ei renne fraa flat-
 sida, der vatnet kunna renne i ~~ei~~. So la du
 mange slike etter kvarandre aa rende vatnet aat
 fjoeset. Summe stader la du lakjorne paa marki,
 ell du sette ned stolpar ell bjorkesteluffir aa
 la du i. Lakjorne tok du veteke aat, naar
 kjorni reiste paa stolene.

Sp. 5. Slike maatar, som er nemmt bruktest nok
 baadi paa gardar og smaabruk fyr i tidi,
 ja kildilo enno, men du fliskt har no innlagt
 vatn, vatspost (vatslianing, vatspring).

Sp. 6. Naar det lind ut paa vjoren vart det man-
 ge stader for lite vatn, ja det hunder nok
 enno, aa daa laut du kjoere etter det.
 Det hadde daa gjerne eit par storre byttur
 paa ein stue, og so la du laus snio uppaa
 vatne og stundom ogsa laak paa, so det
 ikkej stevalpa utover allfor mykje. Togn
 har du ikkej bruket til vatskjoering her.

W

Den fyrste vatsposten som vart lagt her i bygdi var, sovidt eg vit, i Lappegaard truleg i kring 1870. Dei tok daa liidningen fraa ein olde umlag 50 mtr. fraa fjöset. Dei bara jurustokkar aa smidde jernmaljer til aa skjöyle stokkarne saman med. Det gjekk nok vist mange aar, fyr det vart fleire som la inn vatn. Det vart no helst fraa dei stader, der dei hadde olde ell kjelde i overflata aa la av. Men for aa faa fall fraa vatnet so dei fekk vatspost maatte dei fraa dei fleiste gardarne finne vatsaari ovan for husi. I kring 1900 - 1910 var det mange som fekk kunnige folk til, aa gaa med "kluffti" aa la ut vatsaararne. Sumu tok ogso til aa grava brunn, men umlag alle stader maatte dei sprengja seg ned i fjell fyr dei fann vatn. Utover etter 1900 vart det fleire og fleire, som grov etter vatn, og no etter at dei fekk dynamit, so vart det littare aa sprengja seg ned inn det var fjell. Sumu var heldige aa fekk vatn med ein gang, men andre maatte nok grava paa fleire stader fyr dei fann sikkert vatn. No er det nok inn 3 lagt vatn baade i fjös og stugu paa dei fleste gardarne og smaabruki i heile bygdi her. Sumu stader brukar dei nok pumpe, men vanleg har dei faatt til vatspost (vatspring). Her kjaa os som har brunn med sikkert vatn midt i garden tok likevel ut sama vatsaari, som kjem ned i brunnen, 100 mtr. ovanfor husi aa grov brunn der, men me laut 7 mtr. ned fyr me fann vatnet, derav det halve 3.5 m. i fjell.

6
Dette var i 1913. Me har no vatn baade i
fjøs og ioo stugar. Det vil nok ofto verta
i mindste laget med vatn um veterer
naar det vert mykje kaldt og lite snø,
og slike høyrer eg det er fleire stader, men
stort sett, so har me daa vatnet inne
den lengste tid av aaret. Det har nok
vori eit kostbart og tungt arbeid aa faa
til so mange vatsleidingar i bygdi,
men so vert det no lettare for etterstegki
naar dei slepp vatsleidinge.

Lovdat. den 21de Mai 1949
St. Kirkedelen.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

adr. NORSK FOLKEMUSEUM

BYGDØY

551

Bu. Oal.

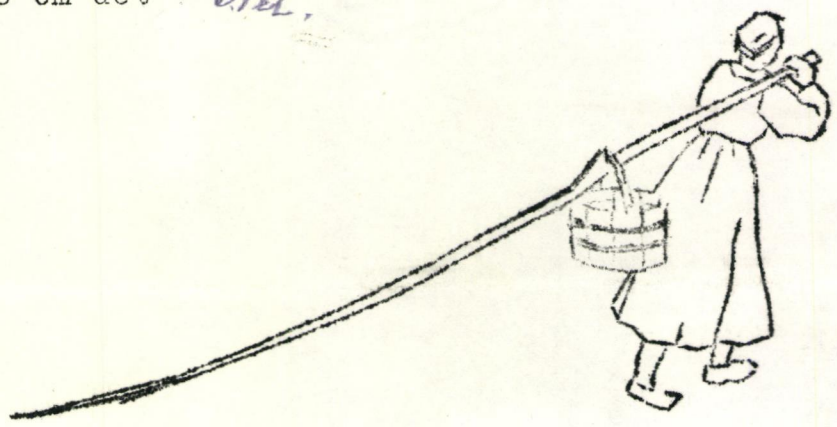
Aale Kirkeleden

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING
ADR. NORSK FOLKEMUSEUM
BYGDØY

Ver gild og skriv svaret med blyant på same ark.

Tilleggsspørsmål til nr. 5 Vannbæring.

I Tinn i Telemark har ein for eit par mannsaldrar sidan bore vatn på ei lang stong. Ein bar den eine enden over aksla, den andre enden drog ein etter seg på marka. Taret hekk på stonga bak ryggen at den som bar (drog). Ein liten mothake på stonga gjorde at handtaket på bøtta ikkje gleid. Stonga var såpass mjuk at vatnet ikkje skvampla over. Utanom denne opplysninga kjenner ein no denne metoden berre frå Värmland i Sverige. Det kan henda at det tidlegare har vore meir vanleg å bera vatn på denne måten. Hugsar nokon i Dykkar bygd noko om det? *Nei.*

Tilleggsspørsmål til nr. 12.

2070

Finst det noko opplysning om at ein brukar eller har brukar fiskebein og fiskehovud til brensel? *Nei.*

Har ein bruka kumøkk til brensel? *Ja, i Langfelli der det var lite med ved, brukte dei nok mykje kumøkk i gamle dagar. Hadde ^{ei} kort vei i tid, men ein beførde til fjells og innførte ein voring og ein møkkareport eller fjor = voringare. Me voringde dei med ein stov ut ein fjellareport og la dei gjorne oppå stovnar så dei brukast fort. Me kalla dei dei "stejra", og dei brann som furu ved. Då dei 1880-åra folk til og med la, vart det mykje stejra. Det vart sagt at noar dei raka møkk på stovarne i kumøkk og la var for furu, så raka dei dei voringar og brukte dei.*

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING